

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان مقاله: کرامت‌های شخصیتی حضرت زینب سلام الله علیها

پژوهشگر: لیلا الهوردی زاده

مقطع تحصیلی: سطح ۳

مدرسه علمیه الزهراء شهرستان شاهیندژ

شماره تماس: ۰۹۳۰۵۵۷۰۵۰۵

آدرس پست الکترونیکی: lailaallahverdizadeh@yahoo.com

چکیده:

حضرت زینب سلام الله علیها دارای شخصیتی فوق العاده بودند. شخصیتی که دارای سکینه و وقار، عصمت و حیا، فصاحت و بلاغت در کلام، صبر و بردباری و شجاعت و رشادت بود. ایشان تمام این مقامات را از پدر، مادر و برادران بزرگوارش به ارث برده بودند.

این مقاله در صدد است تا به روش توصیفی و تحلیلی به تبیین گوشه‌ای از کرامات شخصیتی و برجسته آن حضرت بپردازد.

واژگان کلیدی: حضرت زینب، کرامت، شخصیت، فصاحت و بلاغت، صبر و بردباری.

مقدمه

در طول تاریخ، انقلاب‌های فراوانی به وقوع پیوسته و افراد بسیاری از خودگذشتگی و فداکاری کرده‌اند، اما با گذشت زمان، از یادها فاصله گرفته‌اند. ولی نهضت عاشورا با مرور زمان، پیوسته در دل‌های مسلمانان، ماندگار شده است.

بدون شک، عقیده بنی هاشم، زینب کبری سلام‌الله‌علیها، از جمله شخصیت‌های تأثیرگذار این نهضت عظیم است که در ماندگاری و جاودانی آن نقشی بی بدیل داشته؛ همان بانویی که از نوادر بانوان تاریخ اسلام است و در دامن پرمهر فاطمه زهرا سلام‌الله‌علیها و مولای متقیان تربیت یافته و درس زندگی آموخته است.

حضرت زینب سلام‌الله‌علیها بانویی بلند قامت، نیکو چهره و عالی مقام بود. حضرت در وقار و شخصیت همچون جدّه اش خدیجه علیها السلام، در حیا و عفت، مانند مادرش فاطمه سلام‌الله‌علیها، در شیوایی و رسایی بیان، چون پدرش علی علیه السلام، در حلم و صبر انقلابی همانند برادرش حسن علیه السلام و در شجاعت و قوت قلب مانند برادرش حسین علیه السلام بود. از این رو می‌توان گفت که زینب سلام‌الله‌علیها همه جا ثمره خیر، برکت، نشاط، ایمان و حقیقت بود. سخنرانی‌های او در کوفه و شام خاطره خطبه‌های پدرش - امیرمؤمنان علیه السلام - را در یادها زنده کرد.

پایه‌های زندگی زینب علیها السلام را ایمان، احترام به همسر، مشورت، رسیدگی به فرزندان، آزادی بیان، حتی برای کنیزان خانه تشکیل می‌داد. روح زندگی در خانه زینب در جریان بود و تمام اعضای خانواده از یکدیگر راضی و خشنود بودند؛ چرا که خداوند از چنین خانواده ای خشنود و خرسند بود.

درباره حیات درخشان این بانوی قهرمان، تاکنون ده ها کتاب و مقاله نگارش یافته و زندگی آن حضرت را مورد تحلیل و تجلیل قرار داده است.

در این مقاله برآنیم که شخصیت و فضایل آن حضرت را بررسی و بیان کنیم.

تبار شناسی کرامت انسانی

به معنای بزرگی، ارجمندی، مروت، سخاوت، «کرم» کرامت از ماده جوانمردی، بزرگواری و بخشنده‌گی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۲، ص ۱۸۲۳) در فرهنگ فارسی معین از کرامت در معنای بزرگی و ورزیدن، جوانمردی کردن، بزرگی و بزرگواری، ارجمندی و بخشنده‌گی یاد شده است (معین، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۲۹۲۹) کرامت در لغت عبارت است از داشتن صفات پسندیده، بزرگواری، شرافت، احترام، عزّت، بزرگ داشت، بزرگی، بزرگ ورزیدن و

هم چنین سرافرازی، ارجمندی معنا شده است. (همان، ج ۳، ص ۲۹۲۹) در اصطلاح می‌توان کرامت را «کَرَم» نزاهت از پستی و فرومایگی دانست؛ (جوادی آملی، ۱۳۶۹، ص ۲۱) همچنین به کسی که صاحب کرم باشد کریم می‌گوییم که به معنای بزرگواری، با مروت، بخشنده و نیکوکار است، (دهخدا، ص ۱۸۳۱) لذا بر همین اساس است که در قرآن از لفظ کریم که در آیه «فان ربی غنی کریم» (نمل، ۴۰) به معنای بخشنده و بزرگواری یاد شده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق، ص ۱۰۷)

هم چنین واژه‌های تکریم و اکرام از ماده کرم در معنای بخشش، بزرگواری و نیکویی آمده است. (مصباح المنیر، ۱۴۰۵ ق، ج ۲ ص ۵۳۱)

لذا در کل می‌توانیم بیان کنیم که مراد از کرامت، بیان صفت فاضله و خصوصیت بارز، بزرگواری، ارجمندی و بخشندگی است که به عنوان یک مسأله‌ی فاضله انسانی در وجود یک شخص بارز و مشخص است. در کل کرامت به مفهوم پاک بودن از آلودگی‌ها، غیرت، شرف و کمال مخصوص آن موجودی که کرامت به او نسبت داده می‌شود.

مراد از کرامت انسان این است که انسان در میان سایر موجودات دارای خصوصیتی است که در هیچ یک از موجودات دیگر عالم نیست و آن داشتن عقل است و معنای تفصیل آن است که در غیر عقل از سایر خصوصیات و صفات هم انسان بر دیگران برتری دارد.

با توجه به روشن شدن معنای کرامت از جهت دیگر نیز می‌توان کرامت انسان را بیان کرد و آن دو بعدی انسان است. مخلوقات و موجودات دیگر حتی ملائکه تک بعدی‌اند و تنها انسان مرکب از دو جوهر عقل و نفس است و با همین خصوصیت می‌تواند در اثر تلاش به کمال برسد و حتی افضل و برتر از ملائک گردد.

کرامت های شخصیتی حضرت زینب سلام الله علیها
حضرت زینب سلام‌الله‌علیها دارای برجستگی‌ها و ویژگی‌های شخصیتی ممتاز بودند که کمتر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. اگرچه آوردن تمام آنها در بضاعت این نوشتار نیست ولی سعی می‌شود به صورت اجمال و اختصار به بیان پاره ای از آنها بپردازیم:

۱- داشتن دوران کودکی شکوهمند
اگر زینب سلام‌الله‌علیها بر طبق نقل مشهور در سال ۵ هجری متولد شده باشد، تنها ۵ سال محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله را درک کرده است. البته ۵ سالی که آکنده از مهر و عطوفت و خاطراتی برای تمام عمر بود. بی‌گمان آنچه زینب سلام‌الله‌علیها از فضایل اخلاقی و کمالات نفسانی کسب کرد، مدیون پاکی و طهارت فاطمه زهرا سلام‌الله‌علیها و امیرمؤمنان علی علیه‌السلام بود. فاطمه سلام‌الله‌علیها که خود بانویی کمال یافته و تنها زن معصوم در حد رسول خدا و امامان علیهم السلام بود، تربیت زینب سلام‌الله‌علیها را عهده‌دار بود و تا حدود شش سالگی زینب این وظیفه را به انجام رساند. زینب سلام‌الله‌علیها نیز هر آنچه را از آن دوره دیده به خاطر سپرده و به عنوان مبلّغی توانا با نقل آن آیندگان را از مسیر حق و حقیقت مطلع کرده است. اوج این اطلاع

رسانی تاریخی و سیاسی را می‌توان به خطبه‌ی فدکیه‌ی مربوط دانست که زینب سلام‌الله‌علیها خطبه مادر را به طور کامل حفظ و برای آیندگان نقل کرد. آخرین دیدار او از رسول خدا صلی‌الله‌علیه و آله مربوط به لحظه‌ای است که هنگام رحلت پیامبر صلی‌الله‌علیه و آله، امیرمؤمنان، فاطمه زهرا، حسن و حسین علیهماالسلام هر یک خوابی دیدند که دلالت بر وفات رسول اکرم صلی‌الله‌علیه و آله و سلم داشت. لذا با ناله و تحیت به سوی رسول خدا صلی‌الله‌علیه و آله حرکت کردند. در همین حال زینب سلام‌الله‌علیها نیز خدمت رسول خدا صلی‌الله‌علیه و آله آمد و گفت: یا رسول الله، یا جدا! دیشب خواب هولناکی دیدم. گویا باد سختی وزیدن گرفت به صورتی که دنیا و ما فیها را تاریک و ظلمانی کرد و من را (شدت باد) به سوئی می‌برد. بالاخره درخت بزرگی به نظرم آمد، خود را به آن چسباندم. باد از شدت وزش، درخت را از ریشه کند و بر زمین انداخت. من خود را به شاخه‌ای محکم از شاخه‌های آن درخت آویختم. باد آن شاخه را نیز درهم شکست، به شاخه‌ای دیگر آویزان شدم، آن را هم شکست، در آن حال به دو شاخه که به هم متصل بودند از فروع آن شاخه چسبیدم، اما آن دو را نیز شکست، و من وحشت زده از خواب برخاستم.

رسول خدا صلی‌الله‌علیه و آله از شنیدن این خواب سیلاب اشک از دیده‌اش جاری شد و به شدت گریست. آن گاه فرمود: ای نور دیده! آن درخت جد تو است که به زودی تندباد اجل او را از پای در خواهد آورد و آن شاخه نخست که به آن پناه بردی، مادر توس و شاخه دیگر پدرت و آن دو شاخه دیگر برادر تو حسن و حسین هستند که در مصیبت ایشان دنیا تاریک می‌شود و تو در مصیبت آنها جامه سیاه می‌پوشی. (ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۵۰) اینها بیانگر این است که حضرت زینب سلام‌الله‌علیها حتی در زمان کودکی و سنین پایین، دارای معرفتی والا و عالی بودند. به عنوان مثال روزی از پدر خویش، حضرت علی علیه‌السلام پرسیدند: آیا مرا دوست داری؟ حضرت علی علیه‌السلام فرمودند: آری، آن گاه آن حضرت در پاسخ پدر فرمود: دو محبت - محبت خدا و محبت فرزندان - در قلب مؤمن نمی‌گنجد.

پس سر و اساس این دوستی و محبت به این دلیل است که محبت خالص و واقعی از آن خدا و شفقت و دلسوزی از آن فرزندان می‌باشد و این علاقه و محبت به خاطر خدا می‌باشد. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نیز در پاسخ، ایشان را تایید کرده و ستودند. (۱) این میزان از معرفت آن هم در دوران طفولیت، نشان از یک شناخت عمیق باطنی در وجود زینب کبرا سلام‌الله‌علیها دارد.

از سوی دیگر در این دوران شاهد رشد کمال انسانی در او هستیم. نقل است که حضرت از فاطمه سلام‌الله‌علیها سؤال کرد: آیا غذایی داریم. حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها پاسخ داد: فقط یک قرص نان داریم که برای زینب نگه داشته‌ام، حضرت زینب علیهاالسلام که در رختخواب ولی بیدار بود، گفت: مادر نان را برای مهمان ببرید، من صبر می‌کنم. (۲) این روحیه ایثار و فداکاری را در طول سفر اسرا از کوفه به شام نیز از آن حضرت دیده می‌شود. چون در طول سفر، کودکان و زنان اهل بیت از جیره غذایی ناچیزی برخوردار بودند، به طوری که آن مقدار غذا برای کودکان که از قدرت تحمل کم‌تری برخوردارند، کافی نبود.

زینب کبرا سلام الله علیها که مسئولیت پاسداری از کودکان را بر عهده داشت، نمی‌توانست ناظر گرسنگی کودکان داغدار و رنجیده برادر باشد؛ از این رو جیره غذایی خود را در میان کودکان تقسیم می‌کرد و خود روزهای پی‌درپی گرسنه سپری می‌کرد. این امر سبب شد که آن حضرت گرفتار ضعف جسمانی شود و نتواند نماز شب خود را ایستاده به جا آورد.

امام سجاد علیه السلام می‌فرماید: «در یکی از منزل‌های بین راه دیدم عمه‌ام - زینب - نشسته نماز شب به جا می‌آورد، وقتی دلیل آن را پرسیدم، پاسخ داد به علت ضعف و گرسنگی سه شب است که توان ایستادن ندارد. مأموران یزید در طول راه در هر شبانه روز به هر نفر تنها یک قرص نان می‌دادند. که برای کودکان کافی نبود و زینب سهم غذای خود را به آنان می‌داد و خود گرسنه می‌ماند.» (۳)

۲- داشتن القابی متناسب با شأنیت آن بدون تردید نام و القاب انسانها تا حدودی بیانگر شخصیت آنان است؛ اما نام زینب علیها السلام و القاب او، چون با توجه به فضایل او نهاده شده، آینه تمام‌نمای شخصیت اوست. نام زینب منتخب الهی است. در اصل همان «زین» «اب» است به معنای زینت پدرش. محدثان و مورخان برای آن حضرت القاب گوناگونی را ذکر کرده‌اند که هر کدام نشانگر قوت موضعگیری آن بانوی بزرگوار در برابر حوادث و رویدادهای مختلف است، همانند تحمل رحلت پیامبر گرامی اسلام، شهادت صدیقه طاهره در دوران خردسالی، شهادت امیرالمؤمنان در محراب کوفه، تحمل شهادت امام مجتبی و از همه بالاتر واقعه پرحماسه و خونین کربلا که در کمتر از نصف روز شاهد به خون غلطیدن امام زمان خویش، حسین بن علی بن ابی طالب، گردید و همراه او نزدیک به ۱۷ نفر از نزدیکترین افرادش، همچون فرزندان و فرزندان برادر و یا خواهر بودند.

اما القاب او که در طول عمرش با توجه به وقایع پیش آمده انتخاب شده، از این قرار است:

- ۱- فَهْمَةٌ غَيْرُ مَفْهَمَةٍ؛ فهمیده‌ای بدون آموزگار.
- ۲- عَالِمَةٌ غَيْرُ مُعَلَّمَةٍ؛ دانای بدون معلم، این دو لقب از زبان حضرت سجاد علیه السلام بیان شده است. (۴)
- ۳- عَقِيلَةُ النِّسَاءِ؛ بانوی خردمند در میان زنان.
- ۴- عَقِيلَةُ بَنِي هَاشِمٍ؛ بانوی خردمند در میان بنی‌هاشم.
- ۵- سَيِّدَةُ الْعَقَائِلِ؛ بانوی بانوان خردمند.
- ۶- نَائِبَةُ الزَّهْرَاءِ؛ جانشین و نماینده حضرت زهرا علیها السلام.
- ۷- سُلَالَةُ الْوَلَايَةِ؛ عصاره ولایت.
- ۸- صَدِيقَةُ الصُّغَرَى؛ راستگوی کوچک.
- ۹- الْمُؤْتَقَةُ؛ بانوی مورد اطمینان.
- ۱۰- الْفَاضِلَةُ؛ بانوی بافضیلت.
- ۱۱- بَطْلَةُ كَرْبَلَا؛ قهرمان کربلا.

يَطِيرُ فِيهَا بِجَنَاحِ أَخْضَرٍ
كَفَىٰ بِهَذَا شَرَفًا فِي الْمَحْشَرِ (۵۴)

مرحوم آیه الله غروی اصفهانی درباره این باره می نویسد: «چهره‌ام را به جهت قبله خلائق متوجه ساختم، به سوی همان بانویی که مکه به وجود او فضیلت یافت؛ همان بانویی که نقطه مرکزی دایره جهان در دو قوس صعودی و نزولی است، بانویی که در قوس نزولی کعبه مصایب و حوادث تلخ و در قوس صعودی، قبله همه خلائق است. در عوالم ملکوت اعلاء امّ الکتاب است و در صحنه‌های بلا و رنج، مادر مصیبت‌هاست. پروریده مخزن قداست و طهارت در وقار و عفاف و شرم است. مثال او (زینب سلام‌الله‌علیها) همچون گنج پنهان به وسیله پوشش و حیا و عفت است.»

نتیجه گیری

گاهی در تاریخ، انسان‌های بزرگی می‌درخشند که مدال افتخار می‌گیرند و بر بلندای شکوه انسانیت می‌ایستند و همواره الگوی نسل‌های بشری هستند. بدون شک از این نمونه‌ها حضرت زینب سلام‌الله‌علیها دختر امیرمؤمنان علی علیه السلام و فاطمه سلام‌الله‌علیها می‌باشد.

تربیت زینب، توسط پیامبر و علی، و مادری چون زهرا و برادرانی همانند حسن و حسین علیهم السلام سبب شد که این شخصیت والا مقام به عنوان سومین بانوی جهان اسلام بعد از حضرت خدیجه و فاطمه علیهما السلام به شمار آید.

زینب دانش سرشار داشت، طبیعی است کسی که از محضر پیامبر (شهر علم) و علی علیه السلام (دروازه علم) کسب دانش نموده باشد، بایستی دریای علم باشد.

زینب سلام‌الله‌علیها نمونه و تجسم عالی صبر و پایداری است. مقاومت و شکیبایی در برابر مصایب و مشکلات، به ویژه در نهضت عاشورا، در راه پاسداری از حریم دین و کرامت انسانیت از خصیصه‌های بارز این بانوی بزرگ می‌باشد.

از ویژگی‌های عظیم بانوی کربلا، شجاعت است. شجاعتی بسان علی علیه السلام، که در قیام کربلا سخت مورد نیاز بود. اگر ذره‌ای ترس از حکومت استبدادی یزید در وجود زینب راه می‌یافت، پیروزی را ارمغان نداشت.

حضرت زینب سلام‌الله‌علیها افزون بر ویژگی‌ها و فضیلت‌های شخصیتی، که از خاندان وحی ارث برده بود، در به ثمر رساندن نهضت عاشورا، نقش فوق العاده داشت. او پس از عاشورا، در کنار سرپرستی اسیران و حفظ جان امام سجّاد علیه السلام از خطرها، توانست انقلاب حسینی را با تحمّل زحمات‌های فراوان به پیروزی نهایی برساند و در انجام رسالت خویش، با صلابت و استواری ایستاد و نقش سنگین و رسالت خویش را به خوبی به پایان رساند تا آیین پیامبر (صلی الله علیه وآله) و انقلاب کربلا دست خوش تحریف نگردد.

بدان امید که شخصیت و جایگاه بلند و بی بدیل دختر کبرای علی علیه السلام الگوی عملی زنان مسلمان قرار بگیرد، ان شاء الله.

منابع

- ۱- سید نورالدین جزایری، خصایص زینبیه، قم، انتشارات مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۱، ص ۲۲۵ و زندگانی حضرت فاطمه زهرا(س) و دختران آن حضرت زینب و ام کلثوم(سلام الله علیهما)، ص ۲۷۲
- ۲- ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۶۴.
- ۳- مهدی پیشوایی، شام سرزمین خاطره‌ها، دفتر آموزش و تبلیغات حج و زیارت، چاپ اول، پاییز ۱۳۶۹، ص ۱۷۵.
- ۴- منتهی الآمال، شیخ عباس قمی، علمیه اسلامیّه، ج ۱، ص ۲۹۸.
- ۵- رسالتی از خون و پیام، ص ۳۱، خصایص زینب، همان، ص ۵۲
- ۶- زینب قهرمان دختر علی علیه السلام ص ۷.
- ۷- زندگانی حضرت فاطمه زهرا(س) و دختران آن حضرت زینب و ام کلثوم(سلام الله علیهما)، ص ۲۷۱.
- ۸- مفردات راغب واژه عبد. ص ۳۴۹.
- ۹- طبری، جامع البیان، ج ۱، ص ۳.
- ۱۰- قرطبی، تفسیر قرطبی، ج ۱، ص ۲۲۵.
- ۱۱- زبیدی، تاج العروس، ج ۲، ص ۴۲.
- ۱۲- جوهری، اسماعیل بن حماد صحاح، ج ۲، ص ۵۰۲.
- ۱۳- نهج البلاغه، خطبه ۲۲۰.
- ۱۴- اقبال لاهوری، احیای فکر دینی، ص ۱۰۵.
- ۱۵- تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۲۶.
- ۱۶- بقره، ۳۴/اعراف، ۱۲؛ ص ۷۶- اسراء- ۶۱.
- ۱۷- مشکاه الانوار، ص ۳۲۷ و رجوع شود مصباح الشریعه، ص ۵۳۶.
- ۱۸- مستدرک الوسائل، ص ۱۱-۲۵۸.
- ۱۹- علامه حلی؛ مختلف الشیعه، ج ۵، ص ۱۷۲.
- ۲۰- آمدی، عبدالواحد؛ تصنیف غرر الحکم ص ۱۸۹.
- ۲۱- محمودی، محمد باقر؛ نهج السعاده، ج ۲، ص ۱۰۹.
- ۲۲- ذاریات، آیه ۵۶.
- ۲۳- داستانهایی از زندگانی حضرت زینب علیها السلام، ص ۱۷ - ۲۱.
- ۲۴- ذبیح الله محلاتی، ریاحین الشریعه، دارالکتب الاسلامیه، ج ۳، ص ۶۲.

- ۲۵- علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۷۶.
- ۲۶- ریاحین الشریعہ، ج ۳، ص ۶۱ و خصائص زینیہ، ص ۱۲۰
- ۲۷- ریاحین الشریعہ، ج ۳، ص ۶۲
- ۲۸- محمد بن جریر طبری، تاریخ طبری، ج ۶، ص ۲۳۸
- ۲۹- علی محمد دخیل، اعلام النساء، بیروت، مؤسسه اهل بیت (ع)، باب زینب بنت علی (ع)، ص ۲۰.
- ۳۰- علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۸، ۱۶۲، ۱۶۵ و لهوف، ص ۱۹۲
- ۳۱- اسرار الشهاده، به نقل از الطراز المذهب، ص ۸۰ و سیره عملی حضرت زینب، ص ۶۴
- ۳۲- الخصائص الزینیہ، ص ۲۹۴
- ۳۳- زندگانی حضرت زینب علیها السلام، دستغیب شیرازی، ص ۲۴ - ۲۶ و فروغ تابان کوثر، ۹۰ - ۹۱
- ۳۴- الوقایع و الحوادث، ج ۱، ص ۱۲۳ و سوگنامه حضرت زینب، علی رضا رجالی، انتشارات نبوغ، ص ۹۲ و ۹۳
- ۳۵- ذبیح الله محلاتی، همان، ج ۳، ص ۳۸.
- ۳۶- اختیار معرفه الرجال، ص ۱۲.
- ۳۷- کشف/ ۶۵
- ۳۸- شیخ عباس قمی، منتهی الآمال، (تهران، علمیه اسلامیہ، چاپ قدیم، ۱۳۳۱ هـ. ش) ج ۱، ص ۲۹۸.
- ۳۹- همان، ص ۵۷.
- ۴۰- ابن بابویه، پیشین، ج ۲، ص ۵۰۱ و ۵۰۷.
- ۴۱- ذبیح الله محلاتی، پیشین، ج ۳، ص ۴۰.
- ۴۲- محمد باقر مجلسی، پیشین، ج ۳۶، ص ۳۵۱.
- ۴۳- ذبیح الله محلاتی، پیشین، ج ۳ / سید بن طاووس، پیشین، ص ۵۷.
- ۴۴- ریاحین الشریعہ، ج ۳، ص ۵۱. این امر تا انجا پیش می رود که حتی عامری از او روایت می کنند (معجم رجال خویی، ج ۲۳، ص ۱۹۰).
- ۴۵- ابن طیفور، پیشین، ص ۲۰ / ذبیح الله محلاتی، پیشین، ج ۳ / سید محسن امین، پیشین، ج ۷ / سید بن طاووس، پیشین، ص ۶۳ و ۷۹ / عبدالرزاق مقرر، مقتل الحسین، چ پنجم، قم، بصیرتی، ۱۳۹۴، ج ۲، ص ۴۰ / محمد باقر مجلسی، پیشین، ج ۴۵.
- ۴۶- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۸ و ص ۱۱۰
- ۴۷- عمر رضا کحّالہ، پیشین، ج ۲، ص ۹۱.
- ۴۸- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۴
- ۴۹- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۵۴ و ص ۱۱۵

۵۰- آیه الله غروی اصفهانی، دیوان عربی، به نقل از فروغ تابان کوثر، ص ۶۴ - ۶۶ و حضرت زینب، امیرحسین علیقلی، ص ۴۰

- ۵۱- محمد مهدی حائری، معالی السبطين فی احوال الحسن و الحسين، منشورات الشریف الرضی، چاپ دوم، بهمن ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۸۸ - ۸۹.
- ۵۲- انصارالحسین، ص ۱۱۵.
- ۵۳- عوالم (امام حسین)، ص ۲۷۷.
- ۵۴- عوالم (امام حسین)، ص ۲۷۷.

کتابنامه

۱. جزایری نورالدین (۱۳۸۱ش) الخصائص الزینبیه قم، انتشارات مسجد مقدس جمکران.
۲. محمدی اشتهاردی (۱۳۷۶ش) زینب فروغ تابان کوثر، انتشارات برهان.
۳. قائمی، علی (۱۳۷۲) زندگی حضرت زینب سلام الله علیها: رسالتی از خون و پیام تهران انتشارات امیری.
۴. پیشوایی، مهدی، (۱۳۶۹)، شام سرزمین خاطره‌ها، دفتر آموزش و تبلیغات حج و زیارت، چاپ اول.
۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، دمشق دارالعلم، ۱۴۱۲ ق.
۶. قمی، عباس (۱۳۳۱ ش)، منتهی الآمال، تهران، علمیه اسلامی، چاپ قدیم.
۷. صادقی اردستانی، احمد (۱۳۷۰ش) زینب قهرمان دختر علی (علیه السلام) تهران انتشارات مطهر.
۸. رسولی محلاتی، سید هاشم (۱۳۷۵ش) زندگانی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) و دختران آن حضرت تهران: انتشارات فرهنگ اسلامی.
۹. میرخلفزاده قاسم و احمد (۱۳۸۲ش) داستان‌هایی از حضرت زینب (سلام الله علیها) قم: نشر شهید احمد میرخلفزاده.
۱۰. محلاتی، ذبیح‌الله (۱۳۶۹ق) ریاحین الشریعه تهران: دارالکتاب اسلامی.
۱۱. کحاله، عمر رضا (۱۴۰۲ق) اعلام النساء، بیروت، مؤسسه اهل بیت (علیهم السلام).
۱۲. دربندی، آقابن عابد (۱۳۷۶ش) اسرار الشهاده تهران: افق.
۱۳. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۲ق) بحار الانوار، بیروت داراحیاء التراث العربی.
۱۴. طبری، محمد بن جریر (۱۴۰۳ق)، تاریخ الامم والملوک، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۵. دستغیب شیرازی (بی تا) زندگانی حضرت زینب علیها السلام، تهران، کاوه.
۱۶. ملبوبی محمد باقر (۱۳۶۹) الوقایع و الحوادث، قم: دارالعلم.
۱۷. ابو جعفر محمد بن حسن بن علی طوسی (۱۴۰۴ ق) اختیار معرفه الرجال، قم: مؤسسه آل البيت.

۱۸. ابن طاوس، علی بن موسی (۱۳۷۸ش) اللهوف علی قتلی الطفوف ترجمه، تعریب، تصحیح و تحقیق عقیقی بخشایشی قم: دفتر نشر نوید اسلام.
۱۹. خوئی، ابوالقاسم (۱۳۶۹ش) معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرواه قم: مرکز نشر آثار شیعه.
۲۰. ابن ابی طاهر، احمد بن ابی طاهر ابن طیفور (۱۳۷۸ ق) بلاغات النساء، قم: مکتبه الحیدریه.
۲۱. دخیل، علی محمد علی (۱۳۶۳ش) اعلام النساء تهران: امیرکبیر.
۲۲. غروی اصفهانی محمدحسین (بی تا)، دیوان عربی، قم: مجاهدی.
۲۳. حائری، محمد مهدی (۱۳۶۳ش)، معالی السبطين فی احوال الحسن و الحسین، منشورات الشریف الرضی، چاپ دوم.
۲۴. شمس الدین، محمد مهدی (۱۳۶۴ش) انصارالحسین ترجمه ناصر هاشم زاده. تهران: امیرکبیر.
۲۵. بحرانی، عبدالله بن نورالله (۱۳۶۶ ش) عوالم العلوم و المعارف و الاحوال من الایات و الاخبار و الاقوال (امام حسین) قم: مدرسه الامام المهدی.
۲۶. فیض الاسلام اصفهانی سیدعلینقی (۱۳۸۳ش) ترجمه و شرح نهج البلاغه تهران نشر: فقیه.
۲۷. موسوی مفرم (۱۳۷۷ ش)، سید عبدالرزاق مقتل الحسین علیه السلام، قم: شریف الرضی.
۲۸. بنت الشاطی عائشه (۱۳۷۸ش)، بانوی کربلا، مترجم: سید رضا صدر قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سوم.
۲۹. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷) لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۰. معین، محمد، (۱۳۷۵) فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر.
۳۱. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۶۹) کرامت در قرآن، تهران، مرکز نشر فرهنگی. رجا.
۳۲. المتري، احمد بن محمد بن علی، (۱۴۰۵ق.) المصباح المنیر، قم، دارالهجره.
۳۳. سید کاظم ارفع، (۱۳۷۷) حضرت زینب (علیها السلام) سیره عملی اهل بیت، تهران، نشر قادر.